

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0131

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

OBSERVATIO.

Hæc vera est Kandel *H. Malab. part. 6. Tab. 31 & 32.* exhibita, & Mangle Pyri foliis, cum filiquis longis, Ficui Indicæ adfinis. *Sloan. Cat. Pl. Fam. & Voy. Fam. part. 2. p. 63.* ut & *Ray Hist. dendr. p. 715.* & Mangles arbor Pyri-folia falsis & uliginosis locis in America proveniens, fructu oblongo tereti, summis ramis radicata. *Plukn. Almag. p. 2. 1. Tab. 204. Fig. 3.* Mangles aquatica foliis subrotundis & punctatis. *Plum. Cat. pl. Amer. p. 13.*

CAPUT QUINQUAGESIMUM
NONUM.*Mangium Minus. Palun.*

PArva hæc *Mangi Mangi* species, rectos & teretes instar palorum emittit truncos, circa radices tamen fruticosa est, ubi plurimis se extendit ramis, verum truncum obtegentibus. Truncus ad summum cruris habet crassitiem, ac circa radices alatus est, ubi fungosum ac molle ejus est lignum. Ejus cortex non ita est rugosus & fissus ac præcedentis, sed intus croceus seu rufus, ac succosus.

Folia eodem sita sunt modo instar prioris, in ramulorum nempe summo, sed nullum regularum observant ordinem, suntque minora ac rotundiora quam præcedentis, illis *Mangii Fruticantis* simillima, quatuor pollices longa, binos lata, oviformia, saltem superius subrotunda, glabra, crassiuscula, splendens, plurimisque venulis pertexta.

Flos stellatum quoque refert calicem ex quinque apicibus constantem, semi-apertum: Intus tot quoque alba & flaccida locata sunt petala, reliqua autem floris pars repletur plurimis albicantibus staminibus: Bini plerumque flores brevibus simul insident pedunculis.

Fructus longæ itidem sunt filiquæ uti antecedentis, ultra pedem longæ, striatæ, nunc obscure virentes, dein luteæ, ac demum obscure fuscæ, prope ortum angustatæ, calamum circiter crassæ, ac sensim crassescentes ad minoris digiti crassitiem, quæ dein subito connivent. Geminæ semper dependent forma minorum candelarum ceracearum, intusque cor gerunt album herbaceumque, uti in priore, non autem ita edule: Hæ filiquæ caliculo itidem insident pollicem crasso, superius latiusculo, ex quinque obtusis apicibus spinas mentientibus formato.

Lignum est uti præcedentis, sed pallidius & mollius, ejusque radices nigricantes instar serpentum supra terram etiam decurrunt, sed parum sunt fungosæ & fragiles. Octobri floret, fructusque copiosi subsequenti mense ex arbore dependent, qui in terram prolabentes arbusculas emittunt, apicibus suis terram perforantes & sese erigentes.

Nomen. Latine *Mangium Minus*, nullo autem alio huc usque innotuit nomine nisi Amboinensi *Palun* & *Parun*, in Leytimora autem vocatur *Watta Mahina*, quod nomen commune est cum subsequenti *Mangio Caryophylloide*.

Locus. Hæc species remotius a litore crescit quam *Mangi Mangi* celsum, sed semper talibus in paludibus & æstuariis, quæ ab aqua marina superfluente formantur, ubi densas format silvas. In ipsa Amboina non crescit, vel raro in *Laba*, sed copiose in insula porcina, in Cerama, in tranquillo sinu *Tanoeno* & *Caybobbo*.

Ufus. Ejus lignum non valet ad tignum, quum nimis sit molle, nec durabile, sed foco quodammodo inservit, contra ejus cortex magno in usu est ad cuncta lintea alba intense rubro obducenda colore, si hæc cum cortice coquantur, radicibus *Barcudu*, ac foliis *Laba*, tinctura autem proprie ex *Bangeudoe* elicetur, binæ aliæ vero res consistentiam & perennitatem addunt; ex defectu veri *Pharmacii Sagueri*, quidam hujus

AANMERKING.

Dit is de waare Kandel van de *Hortus Malab.* in het zesde deel *Tab. 31* en *32* verbeeldt, en de Mangle met het blad van de Peere-Boom met lange peulen als de Pisang, van *Sloan.* in zyn *Catal.* van de *Jamaice* gewassen, en in het tweede deel van de *Jamaice Ryze p. 115* en de Mangle-Boom met het blad van de Peere-boom in zoute en vogtige plaatsen in America groeiende, met een lange schraale vrucht, aan zyn takken wortelen uyttschietende, by *Pluknet* in zyn *Almag. p. 241. Tab. 204. Fig. 3.* en de water-Mangle-Boom met rondachtige en gespikkelde bladeren van *Plum.* in zyn *Catal. pl. Amer. p. 13.*

LIX. HOOFDSTUK.

Kleyne Mangi-Boom.

Dit kleen geslagt van *Mangi Mangi* schiet wel met rechte en ranke stammen als sparren op, blyft eger omtrent de wortel een struyk, zig met veele takken verspreyende, en den regten stam bedekkende. De stam is op 't hoogste in de dikte van een dye, en heeft omtrent de wortel eenige vlerken, van een week en voos hout. De schorsse is zo ruyg en geborsten niet als aan 't voorige, van binnen mede hoog geel, of ros, en zappig.

De bladeren staan op dezelfde wyze, als aan het voorige, aan 't uytterste der takjes, dog in geen preciese ordre, en zyn kleender en ronder dan de voorige, die van 't *Mangium Fruticans* zeer gelyk, vier duymen lang, twee breed, eyformig, immers van vooren rond, dikagtig, glad, glimmende, met veele kleene adertjes doortoggen.

Het bloeyzel is mede een gesternt keltje, van vyf spitzen gemaakt, die altyd half geopent staan. Binnen staan ook zo veel witte en slappe blaadjes, zynde de rest uytgevult met veele witte draadjes. Deze bloemen staan gemeenlyk twee by malkander op korte steelen.

De vruchten zyn insgelyx lange bouwen, als aan 't voorige, ruym een voet lang, gestreept, donker-groen, daar na geel, en ten laatsten donker-bruyn, by baren oorspronk smal, omtrent een schaft dik, en allengskens uytspylende tot de dikte van een pink, daar na weer schielijk toegespitst. Zy hangen altyd twee en twee by malkander, in gedaante van kleene was-kaarzen, en van binnen een wit kruidachtig bert, gelyk het voorige, dog zo bequaam niet om te eeten. Deze bouwen steken mede in een bekertje, een duym lang, aan zyn hoofd breedst, en met vyf stompe spitzen, als doortjes bezet.

Het hout is 't voorige gelyk, dog bleeker, en weeker, de swarte wortelen staan ook als slangen boven de modder, dog zyn weinig, voos, en breeksaam. Het bloeyt in October, en de vruchten ziet men in meenigte aan de boomen hangen in November; op de aarde vallende, veranderen ze in jonge boompjes met de spitze in de aarde wortelende, en zig voort oprijtende.

Naam. In 't Latyn *Mangium Minus*, voorts is 't nog met geen anderen naam bekend dan met den Amboinischen *Palun* en *Parun*, op *Leytimor* het *Watta Mahina*, gemeen met het *Mangium Caryophylloides*, en 't volgende.

Plaats. Deze zoorte wast wat verder van strand af dan de groote *Mangi Mangi*, dog altyd in zodanige moerassen en inhammen, die het overvloeyende zee-water maakt, alwaar het in digte bosschen by malkander wast. In Amboina zelfs heeft men 't niet, of weinig in de *Laha*, maar overvloedig op het *Parkens Eiland*, op *Ceram* in de stille bogt van *Tanoeno* en *Caybobbo*.

Gebruik. Het hout deugt niet tot eenig timmerwerk, als zynde te week en niet durabel, maar eenigzints tot branden, daar en tegen de schorsse is in een groot gebruyk om allerhande wit linnen hoog rood te verwen, als men het zelve kookt met deze schorsse, wortelen van *Barcudu*, en de bladeren van *Leha*, komende de verwe eygentlyk van *Bangeudoe*, maar de twee andere geven haar de vastigheid; by gebrek van 't opregte *Pharmacum Sagueri*, nemen

hujus corticis eligunt minora frusta, quæ grosso contundunt modo & dulci admiscunt liquori Toewak dicto, cum quibus hic potus coquitur, unde hic non admodum amaricat sed austerus est: Defectu Pinangæ caliculus, cui fructus infidet, cum Siri & calce masticari potest.

Tabula Sexagesima Nona

Ramum exhibet *Mangii minoris*.
Ubi Litt. A. Ejus flores,
B. *Siliquis apertas* exhibet.

OBSERVATIO.

Hæc est *Cari Candel H. Malab. pars. 6. Tab. 35.* exhibit.

CAPUT SEXAGESIMUM.

Mangium digitatum. Tonke Parampoean.

Qui *Mangium Celsum* marem putant, hanc tertiam speciem feminam esse dicunt, quum in omnibus suis partibus sit magis glabra. Ejus truncus est brevior & gracilior illo *Lolari*, in paludosis locis alte excrefcens instar pali, in siccis vero crassius est truncus & firmus, glabro obductus cortice, ejusque coma extensa est instar *Bonga Tanjong*, folia gerens densa ut & ramos plurimos. Hujus folia breviora sunt illis præcedentis primæ speciei, quinque sexve pollices longa, tres lata, in paludosis vero locis latiora gerit folia, in firmum desinentia apicem, ad ramorum summum locata, bina sibi obposita, ac fere cruciata; suntque porro glabra, firma, nullas fere notabiles gerentia venas, nisi in inferiore ipsorum parte, ubi & vix in conspectum veniunt, atque nervus medius maxime protuberat, superne vero penitus sunt glabra, & per medium sulcata. Ipsorum sapor non adeo falsus est, sed magis adstringens, & amaricans, atque ramulorum extremum in longum viridemque desinit apicem, uti in *Varinga*.

Hujus flos paulo minor est, ac stellatum refert calicem ex octo, decem, & undecim radiis constantem, ample extensis, ac demum retroflexis, externe virentibus, atque in ejus centro tot quoque stamina locantur facile decidua, & coronam relinquentia, in cujus centro pistillum invenitur in longum stilum extensum, quod in fructum excrefcit, qui primo oblique positus est, atque magis excrefcens dein dependet, multo autem brevior est præcedentibus, majorem digitum longus & ita crassus, prope ortum suum vero est angustior, semperque viridis ac glaber est, nec angulosus nec striatus. Intus albicans etiam & sicca continetur medulla ad calami crassitiam, edulis quoque.

Radices supra terram elevantur nudæ, uti in reliquis *Mangi* speciebus, hujus vero non ita extenduntur, atque crassissimæ & vetustæ radices supra terram elevatæ intus rubent, instar in maturi *Lacha ligni*, cujus odorem etiam spirant, unde & suffraginis inservire possunt. Hujus lignum est uti reliquorum *Mangiorum*, sed mollius, humidius, nec ita facile flammam concipit ac verum *Lolaro*, plures quoque nodos habet ob ramorum copiam & numerum: In paludosis itidem crescit litoribus, in quibus tamen cænum non ita profundum est, aliquando etiam magis remote in ipsa crescit terra in siccis locis, & ad majorem fluminum ripas.

Nomen. Latine *Mangium digitatum*, ob digitorum formam, quam fructus referunt: Malaice *Tonke Parampoean*. Ternatice *Daudau*. Amboinice *Watta Mahina*, quod nomen commune habet cum antecedenti & subsequenti *Caryophylloide*.

Locus. Copiose occurrit in Cerama, circa *Affaboedi* & *Hennetello*, uti & in Macassar, aliisque in Celebes locis, paucæ etiam quædam arbores in Sinu Amboinensi conspiciuntur.

Tom. III.

Usus.

nemen zommige van deze scborffe ettelyke kleine stukjes, stotenze groffelyk, doen ze in den zoeten Torwak, en kookken bem daar mede, waar van de drank niet zeer bitter, maar wrang word: By gebrek van Pinang kan men het keltje, daar de vrucht aanhangt, met Siri en kalk knouwen.

De negen- en zestigste Plaat

Vertoont een Tak van de kleyne *Mangi-Boom*.
Alwaar Litt. A. des zelfs bloemen,
En B. de geopende vruchten aanwyzen.

AANMERKING.

Dit is de *Cari Candel* van de *Hortus Malab. zesde deel* Tab. 35.

LX. HOOFDSTUK.

De gevingerde Mangie-Boom.

Die het *Mangium Celsum* voor 't manneken houden, maken van deze derde zoorte 't wyfken, om dat het over al aan zyn deelen gladder is. De stam is korter en ranker dan aan 't *Lolaro*, in moerassige plaatzen hoog als een sparre, maar op drooge plaatzen staande, dik en gevast, met een evene scborffe, en de kruyn is wytgebreyd als een *Bonga Tanjong*, digt van takken en loof. De bladeren zyn korter dan aan de eerste zoorte, vyf en zes duymen lang, drie duymen breed, in moerassige plaatzen nog breder, met een styve spits, aan 't uytterste der takken digt, twee en twee tegen malkander, en ten naasten by in 't kruys staande; voorts glad, styf, en zonder merkelyke adertjes, die men van onderen eenigzints zien kan, alwaar ook de middel-zenuwe verre uytbuyt, maar boven zynze geheel glad, en in de midden gevooirt. De smaak is zo ziltig niet, maar meer zamentrekkende, wat bitter, en 't voorste der ryskens eyndigt in een lange groene spits, gelyk aan de *Varinga*.

De bloem is wat kleender, mede een gesternt keltje, uyt agt, tien, en elf straalen gemaakt, die zig wyd openen, en ten laatsten agterwaarts buygen, groen van buyten, in de midden staan ook zo veel vezels, die ligt afvallen, en een kransje nalaten, in wiens midden op een knopje een lange draat staat, waar uyt de vrucht waft, eerst schuyns staande, daar na grooter geworden nederwaarts hangende, veel korter dan aan de voorige, ruym een middelste vinger lang, en ook zo dik, dog by den oorspronk smalder, altyd groen en glad blyvende, zonder boeken of ribben! In de midden is insgelyks een wit en droog bert, in de dikte van een schacht, 't welk eetbaar is.

De wortelen staan boven de aarde bloot, gelyk aan alle de *Mangi*, dog zo veel niet: De oude en dikste daar van, die boven de aarde kyken, werden van binnen rood, als 't onrype *Lacha-hout*, wiens reuk zy ook hebben, en dierhalven bequaam zyn tot reukwerk. 't Hout is gelyk aan andere *Mangi*, dog weeker, vogtiger, en brand zo ligt niet als 't regte *Lolaro*, ook knoestiger wegens de veele takken. 't Waft mede op moerassige stranden, dog daar zo diepen modder niet is, zo mettyds ook wat landwaart in, op drooge plaatzen, en aan de kanten van groote rivieren.

Naam. In 't Latyn *Mangium Digitatum*, na de vingerformige gedaante van de vrucht. Op Maleys *Tonke Parampoean*. Ternaats *Daudau*. Amboinsch *Watta Mahina*, gemeen met 't voorige en 't volgende *Caryophylloides*.

Plaats. Men vind het veel op Ceram, omtrent *Affaboedi* en *Hennetello*, als mede op Macassar, en andere plaatzen van Celebes. Ettelyke boomen ziet men in den Amboinschen inham.

O 2

Gebruik,